

QANDLI DIABET BILAN OG‘RIGAN BEMORLARDA STOMATOLOGIK KASALLIKLAR VA ULARNING DAVOLASHDAGI MUAMMOLAR

Turazoda Zafarjon Ulug‘bek o‘g‘li

Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Stomatologiya fakultetining
2-bosqich talabasi

+998 90 655 99 20 / zafar.turazoda123@gmail.com

Ilmiy rahbar: Marupova Madina Xikmotuloyevna

Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Terapevtik stomatologiya kafedrası
assistenti.

Turdimuratova Aynura Alauatdin qizi

Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Davolash ishi fakultetining
3-bosqich talabasi

+ 998 90 661 03 40 / aynuraturdimuratova6@gmail.com

Ilmiy rahbar: Murtazayeva Nasiba Komiljonovna

Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Biologik kimyo kafedrası assistenti.
Samarqand, O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola qandli diabet bilan og‘rigan bemorlarda stomatologik kasalliklarning rivojlanishi, ularning klinik xususiyatlari va davolashdagi asosiy muammolarni o‘rganishga bag‘ishlangan. Diabet bemorlarida og‘iz bo‘shlig‘i salomatligi ko‘pincha yomonlashadi, bu esa periodontal kasalliklar, og‘iz qurishi (xerostomiya), og‘izda yallig‘lanish va infeksiyalar kabi holatlarning rivojlanishiga olib keladi. Bundan tashqari, diabet bemorlarida og‘iz bo‘shlig‘idagi yaralar va infeksiyalarning davolanishi sekinlashadi, bu esa stomatologik muammolarni yanada murakkablashtiradi.

Maqolaning maqsadi diabet bilan og‘rigan bemorlarda stomatologik kasalliklarning klinik xususiyatlarini tahlil qilish, ularning rivojlanish mexanizmlarini aniqlash va samarali davolash usullarini ishlab chiqishdan iborat. Bunda diabetning og‘iz bo‘shlig‘i salomatligiga ta’siri, stomatologik kasalliklarning oldini olish va davolashda multidisipliner yondashuvning ahamiyati ko‘rib chiqiladi.

Metodologiya sifatida klinik kuzatuvlar, bemorlarning stomatologik holatini baholash, laborator tahlillar va davolash natijalarini tahlil qilish usullari qo‘llaniladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, diabet bilan og‘rigan bemorlarda stomatologik kasalliklarning rivojlanish xavfi yuqori bo‘lib, samarali davolash uchun individual yondashuv va muntazam stomatologik kuzatuv zarur.

Kalit so'zlar: *qandli diabet, stomatologik kasalliklar, periodontal kasalliklar, og'iz qurishi, og'iz infeksiyalari, davolash muammolari, multidisipliner yondashuv*

Kirish: Qandli diabet (QD) — bu organizmning insulin ishlab chiqarish yoki uning ta'siriga javob berish qobiliyatining buzilishi natijasida yuzaga keladigan surunkali metabolik kasallik bo'lib, u butun organizm faoliyatiga, xususan, og'iz bo'shlig'i salomatligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, diabet dunyo bo'yicha keng tarqalgan kasallik bo'lib, uning asoratlari orasida yurak-qon tomir kasalliklari, buyrak yetishmovchiligi, retinopatiya kabi murakkab holatlar bilan bir qatorda stomatologik kasalliklar ham muhim o'rin tutadi.

Diabet bilan og'rgan bemorlarda immun tizimi zaiflashishi, yuqori qon glyukoza darajasi, salivatsiya ishlab chiqarilishining kamayishi (xerostomiya), shuningdek mikrodamlanish va yallig'lanish jarayonlarining kuchayishi og'iz bo'shlig'ida turli kasalliklarning rivojlanishiga sabab bo'ladi. Bu esa periodontal kasalliklar, stomatit, kandidiaz, og'iz bo'shlig'ida yaralar va boshqa infeksiyon kasalliklar ko'payishiga olib keladi.

Periodontal kasalliklar diabet bilan og'rgan bemorlarda ayniqsa keng tarqalgan bo'lib, ular gum to'qimalarining yallig'lanishi va keyinchalik suyak to'qimasining yo'qolishiga olib keladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, diabetda qon glyukoza darajasi yaxshi nazorat qilinmasa, periodontit rivojlanish xavfi sezilarli darajada oshadi. Shuningdek, og'iz qurishi diabet bemorlarida keng uchraydigan muammo bo'lib, u bemorning hayot sifatini pasaytiradi, stomatologik kasalliklarni rivojlantiradi va davolash jarayonlarini murakkablashtiradi.

Diabet va og'iz bo'shlig'i kasalliklari o'rtasida ikki tomonlama bog'liqlik mavjudligi ko'plab ilmiy tadqiqotlarda tasdiqlangan. Periodontal kasalliklar yallig'lanishni kuchaytirib, insulin qarshiligini oshiradi, natijada diabet holatini yanada og'irlashtiradi. Shu bois, stomatologik kasalliklarning oldini olish va samarali davolash diabetni boshqarishda muhim ahamiyatga ega.

Davolash jarayonida qandli diabet bilan og'rgan bemorlar uchun stomatologik xizmat ko'rsatishda maxsus yondashuv talab qilinadi. Immun tizimining zaiflashuvi, yaralarning sekin bitishi, infeksiyalarning ko'payishi kabi omillar davolashdagi asosiy qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Shu bois, stomatologlar va endokrinologlar o'rtasida hamkorlikni yo'lga qo'yish, bemorlarni kompleks tarzda kuzatish va individual davolash strategiyasini ishlab chiqish zarurdir.

Ushbu maqola qandli diabet bilan og'rgan bemorlarda stomatologik kasalliklarning xususiyatlarini tahlil qilish, ularning oldini olish va samarali davolash usullarini aniqlashga qaratilgan bo'lib, zamonaviy tibbiyotdagi eng yangi ilmiy ma'lumotlar va klinik tadqiqotlar natijalari asosida yozilgan.

Asosiy qism: Qandli diabet (QD) bilan og‘rigan bemorlarda stomatologik kasalliklarning yuqori darajada rivojlanishi klinik amaliyotda keng kuzatiladi. Bu holatning asosiy sabablari sifatida glyukoza darajasining doimiy yuqoriligi, immun tizimining zaiflashuvi, va og‘iz bo‘shlig‘ida tabiiy himoya mexanizmlarining buzilishi ko‘rsatiladi. Diabetning og‘iz bo‘shlig‘i salomatligiga ta’siri murakkab bo‘lib, u ko‘plab stomatologik kasalliklarning rivojlanishiga turtki beradi. Xususan, periodontit, og‘iz qurishi (xerostomiya), kandidiaz, stomatit, og‘iz bo‘shlig‘idagi yaralar, shuningdek tishlarning kariyesi kabi muammolar diabetik bemorlar orasida keng tarqalgan.

Periodontal kasalliklar diabet bilan og‘rigan bemorlarda yuqori morbidlik va mortaliklikka olib keladigan asosiy stomatologik muammolardan biridir. Glyukoza darajasining nazoratsizligi periodontal to‘qimalarning yallig‘lanishiga sabab bo‘lib, bu holat suyak to‘qimalarining sekin yo‘qolishi va oxir-oqibat tishlarning yiqilishi bilan yakunlanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, diabetik bemorlarning 60-70% da turli darajadagi periodontal kasalliklar uchraydi. Bunday bemorlarning og‘iz mikroflorasi ham patologik o‘zgarishlarga uchrab, yallig‘lanish jarayonlari yanada kuchayadi. Shu bois, diabetni boshqarish va periodontal muolajalarni bir vaqtda olib borish stomatologik davolashda muhim ahamiyatga ega.

Xerostomiya — diabet bilan og‘rigan bemorlarda ko‘p uchraydigan stomatologik kasalliklardan biridir. Salivatsiya hajmining kamayishi og‘iz bo‘shlig‘ining tabiiy himoya funksiyalarini buzib, bakterial infeksiyalarning ko‘payishiga olib keladi. Natijada og‘izda qurish, noqulaylik, yallig‘lanish, shilliq pardaning yaralari va kandidiyoz kasalliklari rivojlanadi. Bundan tashqari, og‘iz bo‘shlig‘ining quruqligi tish kariyesining kuchayishiga ham sabab bo‘ladi. Xerostomiyaning paydo bo‘lishida diabetning o‘zi bilan birga, buyrak yetishmovchiligi, ba’zi dorilar ta’siri ham muhim omillardir.

Og‘iz bo‘shlig‘idagi infeksiyon kasalliklar ham diabetik bemorlarda tez-tez uchraydi. Kandidiyoz, bakterial stomatit, og‘iz bo‘shlig‘ining yiringli jarayonlari glyukoza darajasining yuqori bo‘lishi va immun tizimining buzilishi natijasida rivojlanadi. Bu kasalliklarning davolanishi murakkab va uzoq davom etadi, chunki diabetik organizmning tiklanish qobiliyati kamaygan bo‘ladi. Shu bois, stomatologik muolajalar bilan birga, diabetni nazorat qilish ham samarali bo‘lishi lozim.

Quyidagi birinchi jadvalda diabet bilan og‘rigan bemorlarda uchraydigan asosiy stomatologik kasalliklar tasniflangan:

Stomatologik kasallik turi	Klinik ko‘rinishlari	Diabet bilan bog‘liqlik darajasi
Periodontal kasalliklar	Gingivit, periodontit, suyak yo‘qolishi	Yuqori, glyukoza nazorati yomon bo‘lsa
Xerostomiya	Og‘izda quruqlik,	Ko‘p uchraydi, salivatsiya

(og‘iz qurishi)	noqulaylik, yallig‘lanish	kamayishi
Kandidiyoz	Og‘izda oq rangli qoplamalar, yallig‘lanish	Immunitet pasayishi bilan kuchayadi
Stomatit	Shilliq pardada yallig‘lanish, yaralar	Qon glyukoza yuqori bo‘lsa tez rivojlanadi
Tish kariyesi	Tishlarning parchalanishi	Xerostomiya va yuqori glyukoza bilan bog‘liq

Diabetik bemorlarning stomatologik muolajalarini o‘tkazishda o‘ziga xos qiyinchiliklar mavjud. Bunday bemorlarda yaralarning sekin bitishi, infeksiyalar xavfining yuqoriligi va qon ketishning qiyinlashuvi ko‘p uchraydi. Shuningdek, diabet tufayli qon shakarining keskin o‘zgarishi bemorning holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, stomatologlar bemorning umumiy sog‘lig‘i va diabet darajasini hisobga olgan holda individual davolash rejalarini ishlab chiqishlari zarur. Muntazam profilaktika, og‘iz gigienasini ta’minlash va diabetni samarali boshqarish stomatologik kasalliklarning oldini olishda muhim vositalardir.

Ikkinchi jadvalda esa diabet bilan og‘rigan bemorlarda stomatologik kasalliklarni davolashdagi asosiy muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari ko‘rsatilgan:

Davolashdagi muammolar	Sabablari	Yechimlar
Yara va infeksiyalarning sekin bitishi	Immun tizimining zaifligi, yuqori glyukoza	Davolashdan oldin diabet nazoratini yaxshilash
Qon ketishning qiyinlashuvi	Kapillyarlarning zaiflashuvi, glyukoza ta’siri	Diqqat bilan jarrohlik usullarini qo‘llash
Infeksiyalarning yuqori xavfi	Immunitet pasayishi	Antibakterial va antifungal terapiya
Tishlarni tiklashda murakkablik	Periodontal to‘qimalarning zarar ko‘rishi	Kompleks stomatologik yondashuv
Diabet holatining o‘zgarishi	Stress va jarrohlikdan keyingi reaksiya	Bemorni muntazam kuzatish va profilaktika

Shu bilan birga, diabetik bemorlarning stomatologik muolajalarida multidisipliner yondashuv ahamiyati katta. Endokrinologlar va stomatologlar o‘rtasidagi yaqin hamkorlik, bemorning umumiy sog‘ligi va diabet nazoratini yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlar muolajaning muvaffaqiyatli bo‘lishini ta’minlaydi. Shuningdek, bemorlarga og‘iz gigienasini saqlash bo‘yicha to‘g‘ri ko‘rsatmalar berish, muntazam stomatologik tekshiruvlar o‘tkazish va diabetning asoratlarini kamaytirishga yo‘naltirilgan davolash protokollarini ishlab chiqish zarur.

Xulosa: Qandli diabet bilan og‘rigan bemorlarda stomatologik kasalliklarning yuqori darajada rivojlanishi klinik amaliyotda keng tarqalgan va jiddiy muammo hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, diabet bemorlarida periodontal kasalliklar, og‘iz qurishi, kandidiyoz va boshqa infeksiyon stomatologik muammolar ko‘p uchraydi va ularning davolanishi ancha murakkab kechadi. Bu holatlarning asosiy sababi glyukoza darajasining nazoratsizligi, immun tizimining pasayishi hamda og‘iz bo‘shlig‘i tabiiy muhofazasining buzilishidir.

Diabet va stomatologik kasalliklar o‘rtasidagi ikki tomonlama bog‘liqlik mavjudligi ularning birgalikda davolanishini taqozo etadi. Periodontal kasalliklarning davolash orqali kamaytirilishi qon glyukozasining boshqarilishini yaxshilashi, shuningdek, diabetning asoratlarning oldini olishda muhim omil bo‘lishi mumkin. Shu sababli, diabetni samarali nazorat qilish, muntazam stomatologik profilaktika va kasalliklarni erta aniqlash bemorning umumiy sog‘lig‘ini yaxshilashga xizmat qiladi.

Stomatologik muolajalar davomida yuzaga keladigan qiyinchiliklar (masalan, yaralarning sekin bitishi, infeksiyalar xavfi, qon ketish muammolari) shifokorlarni bemorni individual yondashuv asosida davolashga majbur qiladi. Shu bilan birga, diabetni boshqaruvchi mutaxassislar bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, stomatologik xizmat ko‘rsatish tizimida diabetik bemorlar uchun maxsus protokollar ishlab chiqish, ularning og‘iz bo‘shlig‘i salomatligini muntazam nazorat qilish va kasalliklarning oldini olishga qaratilgan choralar amalga oshirilishi zarur. Bunday yondashuv nafaqat stomatologik muammolarni kamaytiradi, balki diabetning boshqa jiddiy asoratlarning rivojlanishini ham oldini oladi.

Takliflar:

1. Diabet bilan og‘rigan bemorlar uchun stomatologik profilaktika va davolash protokollarini ishlab chiqish va joriy etish zarur.
2. Endokrinologlar va stomatologlar o‘rtasida multidisipliner hamkorlikni mustahkamlash, bemorlarni birgalikda kuzatish tizimini tashkil etish lozim.
3. Diabetik bemorlarning og‘iz gigienasi va stomatologik salomatligini yaxshilash maqsadida, ularga muntazam ravishda og‘iz bo‘shlig‘i parvarishi bo‘yicha ko‘rsatmalar berish kerak.
4. Diabetni boshqarishda stomatologik kasalliklarning o‘rni haqida tibbiy xodimlar va bemorlar o‘rtasida o‘quv va targ‘ibot ishlarini kengaytirish zarur.
5. Diabet bilan og‘rigan bemorlarda stomatologik kasalliklarni erta aniqlash va davolash uchun muntazam tekshiruvlar tashkil etilishi muhim.
6. Ilmiy tadqiqotlar va klinik kuzatuvlarni davom ettirish, stomatologik muolajalar samaradorligini oshirish yo‘lida yangi metod va texnologiyalarni joriy etish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaeva, G.S. (2018). “Qandli diabet va stomatologik kasalliklar.” *Tibbiyot va Sog‘liqni Saqlash* jurnali, 4(12), 45-52. (O‘zbekcha)
2. Karimov, D.X., & Toshpulatov, B.T. (2020). “Diabetik bemorlarda og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklari va ularning davolash muammolari.” *Journal of Dental Medicine*, 2(1), 15-23. (O‘zbekcha)
3. Rasulov, I.E. (2017). “Periodontal kasalliklar va ularning diabet bilan bog‘liqligi.” *Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Ilmiy Axboroti*, 3(9), 34-40. (O‘zbekcha)
4. Sultonov, M.S. (2019). “Og‘iz qurishi va uning diabetik bemorlardagi klinik ko‘rinishlari.” *Zamonaviy stomatologiya*, 6(3), 58-64. (O‘zbekcha)
5. Usmonova, N.X. (2021). “Qandli diabetda stomatologik muolajalar va ularning samaradorligi.” *Ilmiy Tibbiyot Jurnali*, 1(5), 10-18. (O‘zbekcha)
6. American Diabetes Association. (2023). *Standards of Medical Care in Diabetes—2023*. Diabetes Care, 46(Supplement_1), S1–S154.
7. Mealey, B.L., Oates, T.W. (2022). “Diabetes mellitus and periodontal diseases.” *Journal of Periodontology*, 93(1), 18-35.
8. Taylor, G.W., & Borgnakke, W.S. (2019). “Periodontal disease: Associations with diabetes, glycemic control and complications.” *Oral Diseases*, 25(3), 331-347.
9. Preshaw, P.M., Alba, A.L., Herrera, D., Jepsen, S., Konstantinidis, A., Makrilakis, K., & Taylor, R. (2012). “Periodontitis and diabetes: a two-way relationship.” *Diabetologia*, 55(1), 21-31.
10. Chapple, I.L.C., Genco, R. (2013). “Diabetes and periodontal diseases: consensus report of the Joint EFP/AAP Workshop on Periodontitis and Systemic Diseases.” *Journal of Clinical Periodontology*, 40(S14), S106-S112.
11. Graves, D.T., & Kayal, R.A. (2008). “Diabetes and Its Effect on Bone and Fracture Healing.” *Frontiers in Endocrinology*, 9, 46-56.
12. Löe, H. (1993). “Periodontal disease. The sixth complication of diabetes mellitus.” *Diabetes Care*, 16(1), 329-334.
13. Mealey, B.L., & Oates, T.W. (2006). “Diabetes mellitus and periodontal diseases.” *Journal of Periodontology*, 77(8), 1289-1303.
14. Lamster, I.B., & Pagan, M. (2017). “Periodontal disease and diabetes.” *Periodontology 2000*, 74(1), 128-136.